

Валерій ГРИЦЮК

доктор історичних наук, доцент
Національний університет оборони України
(Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>
Scopus Author ID: 57205496029
Електронна пошта: skifwo@email.ua

Ольга ПАШКОВА

кандидат історичних наук
Національний університет оборони України
(Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6525-4613>
Scopus Author ID: 58837015900
Електронна пошта: black_swift@ukr.net

**ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА НАУКОВІ РЕФЛЕКСІЇ**

У статті наведено авторську історичну періодизацію російсько-української війни, що охоплює 2014–2023 роки. Проаналізовано існуючі на сьогодні періодизації, розроблені вітчизняними військовими істориками. На основі попередніх наукових розробок автори пропонують розглядати збройну агресію російської федерації проти України у межах трьох періодів, виділивши у них фази та етапи, що якісно відрізняються за метою, характером і змістом бойових дій. Кожен із запропонованих періодів має свої особливості: I період поділено лише на фази, II та III періоди розглядаються у межах фаз, що, у свою чергу, діляться на етапи.

Ключові слова: історична періодизація, період, фаза, етап, збройна агресія, бойові дії, окупація, антитерористична операція, операція Об'єднаних сил, широкомасштабне вторгнення, війна, оборонна операція, контрнаступ.

Постановка проблеми. Тривалий перебіг російсько-української війни, що трансформувалася від гібридних дій по окупації Криму, роздмухування збройного конфлікту на Сході України до широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну в лютому 2022 року, актуалізував необхідність переосмислити історичну періодизацію відбиття та стримування збройної агресії російської федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після початку збройної агресії росії проти України у 2014 році вітчизняні історики здійснили низку спроб дослідити її природу і характер через розроблення періодизації. Зазначені розробки почали з'являтися щонайменше у 2017 році, тому обмежувалися подіями антитерористичної операції на Сході України (Гай-Нижник, П. 2018; Куцька, О. 2019), а головне, авторським баченням понять «період», «етап», «фаза» та їх подекуди довільним використанням без належного обґрунтування. В. Грицюк, М. Гребенюк, О. Скрябін,

П. Щипанський у своїх численних дослідженнях збройної агресії російської федерації проти України також здебільшого сконцентрувалися на періодизації антитерористичної операції на Сході України (Hrebenuk M., Hrytsiuk V. & Skriabin O. 2018; Hrebenuk M., Hrytsiuk V. & Shchipanskiy P. 2020; Гребенюк М., Грицюк В. & Щипанський П. 2020; Свідectво про реєстрацію авторського права. 2020), адже на час здійснення цих наукових студій саме збройний конфлікт на Донбасі був у фокусі уваги вітчизняних дослідників.

Перша розробка періодизації збройної агресії рф проти України, представлена серед військових експертів на міжнародному рівні, була опрацьована фахівцями науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України. Автори висвітлили фактичний хід основних подій у хронологічній послідовності та виокремили ключові віхи російсько-українського збройного протистояння, поділивши його на основні періоди і виділивши в них етапи, що якісно

відрізняються за метою, характером і змістом бойових дій. Проте ця спроба періодизації збройної агресії також не була повною, оскільки обмежувалася подіями 2016 року і розглядала збройну агресію лише у контексті збройного конфлікту на Сході України (Руснак, І. (за заг. ред.). 2017, с. 17–39). Пізніше ця розробка була взята за основу для нарощування та поглиблення по мірі розвитку подій на Донбасі та доступу до нових матеріалів, у тому числі архівних. Суттєво доопрацьована періодизація, що включала окупацію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь як початковий період збройної агресії російської федерації проти України, згодом була представлена у вигляді методичних рекомендації для закладів середньої освіти і схвалена Міністерством освіти і науки України як допоміжний матеріал для вчителів історії (Інформаційно-довідкові матеріали щодо хронології подій 2014–2019 років... 2019).

24 лютого 2022 року російська федерація здійснила широкомасштабне вторгнення військ (сил) в Україну. Історіописання подій великої російсько-української війни розпочалося з фіксації фактологічного матеріалу. У Національному університеті оборони України група науковців щоденно аналізувала перебіг подій війни в Україні. Крім того, постійно здійснювався моніторинг воєнно-політичної та воєнно-стратегічної обстановки. Хронологія подій щодо відбиття широкомасштабного вторгнення збройних сил російської федерації помісячно публікувалася під назвою «Хроніка війни (російсько-українська війна), інформаційний бюлетень» (Хроніка війни... 2022).

У березні 2022 року за рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України створено воєнно-історичну комісію зі збирання й узагальнення матеріалів, аналізу фактів і подій війни для воєнно-історичних описів російсько-української війни 2022 р. (від широкомасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України 24 лютого). Опис історичних подій — це другий крок воєнно-історичного дослідження російсько-української війни на емпіричному рівні.

Воєнно-історична наука розглядає періодизацію як один із методів дослідження воєнних конфліктів. Сутністю цього методу є поділ війн та збройних конфліктів на певні часові відрізки (періоди, стадії, фази, етапи, тощо), що якісно відрізняються за воєнно-політичними цілями, характером і змістом воєнних дій. Межі періоду визначаються подіями, що знаменують переломні моменти в ході воєнних конфліктів. Кожен період охоплює певну кількість військових кампаній

і операцій. Це потребує уточнення структури періодизації. Пунктами та підпунктами структури в межах періоду можуть бути фази, етапи тощо.

Після широкомасштабного вторгнення, коли стало очевидним, що збройна агресія проти України набула нового характеру і змісту, вже розроблені періодизації за логікою мали зазнати змін та отримати продовження. Так, з урахуванням подій 2022 року П. Гай-Нижник виділив сім періодів російсько-української війни, що триває з 2014 року (Гай-Нижник, П. 2022). Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України спільно з фахівцями центру воєнної історії Національного університету оборони України розробили періодизацію широкомасштабного вторгнення (Лист Міністерства освіти і науки України. 2023). Проте, введення авторами поняття «підготовчий етап» унеможливило інтегрування його у загальну періодизацію збройної агресії, що триває з 2014 року.

Спроба переосмислити та переглянути періодизацію збройної агресії після 2022 року також була здійснена фахівцями науково-дослідного центру воєнної історії та Інституту історії України НАН України (Грицюк, В. М. & Лисенко, О. Є. 2023). Представлена періодизація зазнала суттєвих змін, зокрема поділ періодів на фази, що, у свою чергу, діляться на етапи. Варто зазначити, що автори вивели з обігу поняття «початковий період» для означення окупації Автономної Республіки Крим і визначили його як I період збройної агресії, що значно полегшує сприйняття періодизації у цілому і не порушує її хронологію. Водночас вона також не є завершеною з об'єктивних причин, а окремі її положення мають суперечливий характер, зокрема надмірний розподіл I періоду на фази, що не завжди виглядає обґрунтованим.

Періодизація російсько-української війни з урахуванням подій 2022 року представлена у колективній монографії «Рік незламності: крах операції “Z”», розробленій фахівцями науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України. Власне саме видання присвячене першому року широкомасштабного вторгнення, водночас періодизація «Великої війни» також не є закінченою та може і має підлягати переосмисленню (Коваль, М. (за заг. ред.). 2023b, 55–56).

Історіографічний аспект проблеми періодизації збройної агресії російської федерації проти України представлений у науковому доробку В. Ільницького та О. Куцької. Автори зібрали зна-

чний масив інформації і проаналізували існуючі періодизації (Ільницький, В. & Куцька О. 2023), водночас помилково представивши видання «Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)» як науковий доробок іншого підрозділу, хоча представлена у «Білій книзі» періодизація належить авторському колективу науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України.

Західні військові оглядачі, зокрема Інституту дослідження війни (ISW), розглядають події 2022 року в межах трьох етапів, умовно назвавши їх «ініціатива росії» (24.02.2022 — липень 2022), «ініціатива України» (липень 2022 — листопад 2022) та «позиційна війна» (з грудня 2022) (Експерти ISW назвали три ключові етапи вторгнення РФ в Україну. 2023). Хоча зазначені етапи у цілому відображають події 2022 року — широкомасштабне вторгнення та захоплення території збройними силами російської федерації, контрнаступ Сил оборони України та часткову деокупацію, закріплення на позиціях — водночас, запропонована періодизація носить дещо узагальнений характер. Значний доробок вітчизняних істориків слугує ґрунтовною науковою базою для подальших досліджень, водночас вимагає переосмислення причин, перебігу та наслідків російсько-українського протистояння.

Мета статті полягає в уточненні історичної періодизації збройної агресії російської федерації проти України у 2014–2023 роках і створенні основи для подальших наукових пошуків із вивчення цього явища.

Виклад основного матеріалу. Широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році і його наслідки значною мірою шокували світ, адже цей період російсько-української війни («Велика війна») став найбільшим воєнним конфліктом у Європі після Другої світової війни. Його характерною особливістю стало одночасне вторгнення з трьох напрямків, у тому числі з територій України, окупованих раніше: Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей. Крім цього, використання військово-політичним керівництвом рф чоловічого населення тимчасово окупованих територій Донбасу у якості комбатантів (примусово або добровільно) для забезпечення широкомасштабного вторгнення лише підтвердило, що держава-окупант розглядала окуповані території як плацдарм для наступу на Україну. З огляду на це початок російсько-української війни доцільно розглядати з 2014 року, адже кожна дія країни-

агресора спрямовувалася на поступову реалізацію експансіоністських намірів відносно України.

I період. Окупація Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (20.02.2014 — початок квітня 2014).

I період збройної агресії проти України нетривалий у часі (приблизно 1,5 місяці), тому поділ його на фази дещо умовний. На думку авторів, події I фази пов'язані зі створенням так званих правових підстав для прийняття російським керівництвом політичних рішень — так званого включення Автономної Республіки Крим та м. Севастополь до складу російської федерації, події 2 фази — радше із запровадженням політико-правових рішень державного керівництва України з урахуванням нових реалій (передислокація підрозділів Збройних Сил України на материк тощо).

I фаза. Приховане вторгнення збройних сил рф на територію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Захоплення (блокування) державних установ та стратегічних об'єктів. Проведення незаконного референдуму. Незаконне включення півострова до складу рф (20.02.2014 — 18.03.2014).

Нижня межа I фази (20 лютого) обумовлена прихованим вторгненням підрозділів збройних сил рф на територію Кримського півострова через Керченську протоку (Про внесення змін до деяких законів України... 2015). Упродовж I фази російські військовослужбовці (без знаків розрізнення) за підтримки місцевих колаборантів захопили адміністративні будівлі, стратегічні об'єкти, заблокували військові частини Збройних Сил України, забезпечили проведення 16 березня незаконного референдуму про так зване возз'єднання Криму з росією.

Незважаючи на те, що протягом I фази державне керівництво України здійснило низку заходів, спрямованих на протидію збройній агресії російської федерації (приведення Збройних Сил України у повну бойову готовність, проведення часткового стратегічного розгортання та створення угруповання військ (сил) для виконання завдань щодо посилення охорони державного кордону, охорони та оборони важливих державних та військових об'єктів, підготовки до відбиття можливої військової агресії проти України (з 2 березня), оголошення в країні часткової мобілізації (17 березня), збройного опору не було вчинено. Натомість 18 березня в Кремлі був підписаний «договір про прийняття Криму до складу росії», що і визначає верхню межу I фази. Ця дата (по-

ряд із 20 лютого) була викарбувана і на медалі міністерства оборони російської федерації для військовослужбовців, які брали участь в операції із захоплення півострова.

2 фаза. Передислокація підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань на материкову частину України (з 19.03.2014 — середина квітня 2014 року).

2 фаза характеризувалася невизначеністю обстановки, розгубленістю або відкритою співпрацею місцевих колаборантів із окупантами, а також відсутністю належних комунікацій по вертикалі державного та військового управління України. Разом з цим 23 березня державне керівництво України прийняло рішення про виведення підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань на материкову частину України (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2014 року... 2014). Їх передислокація була завершена у середині квітня. Таким чином, втрата контролю з боку державних органів влади України над ситуацією у Криму, припинення функціонування на півострові державних інститутів, відсутність Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів обумовлювали завершення процесу окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь російською федерацією.

II період. Збройний конфлікт на Сході України (початок квітня 2014 — 23.02.2022).

У цей же час (березень — початок квітня) російські спецслужби створювали передумови для окупації південно-східних регіонів України, намагаючись скористатися розгубленістю в українському суспільстві та деморалізацією особового складу Збройних Сил України через події у Криму, а також відсутністю рішучих дій з боку тимчасового уряду України. Перенесення основних зусиль спецслужб рф на Донбас ознаменувало початок другого періоду збройної агресії російської федерації проти України.

1 фаза. Порушення конституційного ладу в південно-східних регіонах України. Звільнення території Донецької і Луганської областей силами антитерористичної операції. Вторгнення підрозділів збройних сил російської федерації (початок квітня — 5 вересня 2014 року).

Перший етап. Розгортання спецслужбами російської федерації збройного конфлікту на Сході України (квітень — червень 2014 року).

Під керівництвом російських спецслужб громадяни рф та завербовані громадяни України

створювали у Донецькій і Луганській областях мережу незаконних збройних формувань, що являли собою змішані сили: кадрових військових зс рф (т.зв. «відпускників»), колишніх представників російських силових структур (т.зв. «відставників»), учасників російських націоналістичних угруповань, ветеранів збройних конфліктів у кавказькому та балканському регіонах, а також громадян із числа місцевого населення (Руснак, І. (за заг. ред.). 2017). Налагодження і розширення мережі сепаратистського руху, пунктів вербування та вишколу терористів супроводжувалося суспільно-політичними провокаціями й актами тероризму (проведенням проросійських мітингів, здійсненням терористичних актів, захопленням та утриманням адміністративних будівель, проголошенням псевдодержавних утворень) та інформаційно-психологічним впливом на місцеве населення (приниженням української мови та культури, фальшуванням української історії). Через дії незаконних збройних формувань, які призвели до припинення діяльності державних органів влади на території Донецької та Луганської областей, керівництво України запровадило антитерористичну операцію як відповідь на загрозу територіальній цілісності держави (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року... 2014).

Другий етап. Звільнення території Сходу України від російських терористичних осередків (1 липня — 23 серпня 2014 року).

До 24 серпня 2014 року сили антитерористичної операції провели більше 40 операцій, звільнили понад дві третини окупованих територій та понад 100 населених пунктів Донецької та Луганської областей. Були створені передумови для успішного завершення збройного конфлікту на Сході України.

Третій етап. Вторгнення військових частин та підрозділів збройних сил російської федерації на територію Донецької та Луганської областей України (24 серпня — 5 вересня 2014 року).

Усвідомивши, що сили антитерористичної операції досягають значних успіхів у відновленні територіальної цілісності держави, військово-політичне керівництво російської федерації вдалося до введення регулярних військ на територію України. У ніч з 24 на 25 серпня під прикриттям артилерійського вогню з території росії на територію Донецької і Луганської областей приховано вторглися підрозділи збройних сил російської федерації, зокрема зі складу 19-ї окремої мотострілецької бригади, 7-ї та 76-ї повітрянодесантних

дивізій, 31-ї та 56-ї окремих десантно-штурмових бригад, 64-го полку морської піхоти Північного флоту (Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків...). Незважаючи на зниження темпу у звільненні території Донецької та Луганської областей та понесення значних втрат серед особового складу (зокрема, під час виходу підрозділів Збройних Сил України з оточення в Іловайську), силам антитерористичної операції вдалося втримати важливі населені пункти (Станицю Луганську, Щастя, Сєверодонецьк, Лисичанськ, Дебальцеве, Бахмут, Слов'янськ, Маріуполь) і не допустити подальшого просування російських військ вглиб території України (Руснак, І. (за заг. ред.). 2017, с. 32).

Таким чином, перша фаза II періоду тривала лише 5 місяців, проте характеризувалася динамічністю подій: масовими заворушеннями та терористичними актами зі стрімким поширенням діяльності незаконних збройних формувань по території Донецької і Луганської областей, запровадженням антитерористичної операції й успішним звільненням окупованих територій, введенням регулярних частин збройних сил рф на Донбас, що унеможливило повну деокупацію ОРДЛО. У подальшому сили, що утримували контроль над окупованими територіями, складали підрозділи збройних сил російської федерації та іррегулярні незаконно створені та керовані ними збройні формування — російські окупаційні війська.

2 фаза. Локалізація конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей. Зміна форми проведення операції — операція Об'єднаних сил (5 вересня 2014 року — 23 лютого 2022 року).

Перший етап. Стабілізація лінії зіткнення на Сході України (5 вересня 2014 року — 14 січня 2015 року).

Другий етап. Відбиття другого наступу російських окупаційних військ (15 січня — 20 лютого 2015 року).

Третій етап. Зміцнення лінії оборони на Сході України. Вдосконалення системи управління військами (силами). Зміна форми проведення операції (21 лютого 2015 року — 30 квітня 2018 року).

Наведені вище етапи детально не розглядаються, адже вони доволі ґрунтовно прописані в інших наукових працях, присвячених періодизації антитерористичної операції на Сході України (див докладніше: Hrebenuk, M., Hrytsiuk, V. & Skriabin, O. 2018; Hrebenuk, M., Hrytsiuk, V. & Shchipanskiy P. 2020; Гребенюк, М., Грицюк, В. & Щипанський П. 2020).

Четвертий етап. Проведення операції Об'єднаних сил. Перенесення зусиль на політико-дипломатичне врегулювання конфлікту на Сході України (30 квітня 2018 року — 23 лютого 2022 року).

Четвертий етап характеризувався довготривалим позиційним протистоянням між російськими окупаційними військами та Об'єднаними силами України уздовж лінії зіткнення, що не зазнавала суттєвих змін, із системним порушенням противником режиму припинення вогню. При цьому політика нового державного керівництва України з 2019 року почала фокусуватися на дипломатичних шляхах врегулювання збройного конфлікту, характеризувалася демонстрацією мирних ініціатив, зокрема одностороннім відведенням військ, розмінуванням окремих ділянок уздовж лінії розмежування тощо. Поряд із цим військово-політичне керівництво російської федерації здійснювало модернізацію та переозброєння власних збройних сил, російських окупаційних військ на окупованих територіях Донбасу, а також посилювало зв'язки із республікою білорусь (зокрема напередодні вторгнення в Україну провело спільні масштабні військові навчання «Захід-2021») (Коваль, М. (за заг. ред.). 2023b, с. 57–88), що свідчило про наміри використання військового потенціалу білорусі.

Значну тривалість другої фази II періоду зумовлювали зобов'язання, передбачені Мінськими домовленостями, локалізація конфлікту та відсутність активних бойових дій, незважаючи на системні порушення режиму припинення вогню з боку російських окупаційних військ та точкових дій противника на окремих ділянках лінії розмежування. При цьому упродовж зазначеного часу військово-політичне керівництво рф створювало та розвивало на території ОРДЛО інфраструктуру (нормативну, інституційну, кадрову, фінансову, матеріальну тощо) для забезпечення функціонування квазідержавних утворень «ДНР/ЛНР» (Про особливості державної політики із забезпечення... 2018).

Таким чином, другому періоду збройної агресії російської федерації проти України була притаманна динамічність та стрімкість розвитку подій упродовж першої фази та заморожування конфлікту в ході другої із одночасним утриманням військово-політичним керівництвом рф контролю над окупованими територіями, що вказувало на його наміри використовувати захоплену частину Донбасу як плацдарм для подальшої збройної агресії проти України. Характерною особливістю, що ознаменувала закінчення другої фази

II періоду, стало оголошення 19 лютого 2022 року окупаційними адміністраціями ОРДЛО загальної мобілізації місцевого чоловічого населення віком 18–60 років, а 21 лютого — визнання російською федерацією «незалежності» так званих ДНР/ЛНР.

III період. Велика війна (з 24.02.2022).

Після 24 лютого 2022 року на території України розгорнувся наймасштабніший воєнний конфлікт з часів Другої світової війни. З цього моменту почався новий період російсько-української війни, що триває і нині.

1 фаза. Відбиття Силами оборони України широкомасштабної агресії російської федерації (24.02.2022 — листопад 2023 р.).

Перший етап. Початок широкомасштабного вторгнення збройних сил російської федерації. Проведення оборонних операцій Силами оборони України. Битва за Київ як вирішальний стратегічний пункт усієї кампанії (24.02.2022 — 17.04.2022).

Серед визначених Генеральним штабом ЗС України найбільш значущі операції (бойові дії) Сил оборони України з відбиття російської збройної агресії та основні перемоги на першому етапі: успішна оборона Києва, Чернігова, Сум та Харкова (лютий — квітень 2022 року); масовий спротив мирного населення російським окупантам; вигнання російських окупантів з Київщини, Чернігівщини та Сумщини (березень — квітень 2022 року) (див. докладніше Коваль, М. (за заг. ред.). 2023b, с. 117–165).

У Київській оборонній операції противнику було завдано таких втрат в особовому складі та військовій техніці (орієнтовно): близько 10 тис. осіб безповоротних втрат, до 350 танків та 1000 ББМ, до 150 артилерійських систем і 50 РСЗВ, до 100 літаків та 80–90 бойових вертольотів. Проте наведені цифри потребують уточнення (Пилявець, Р. & Сидоров С. 2023). Після поразки та втечі російських військ з-під Києва військово-політичне керівництво рф конкретизувало мету вторгнення в Україну — оволодіння всією територією Донецької та Луганської областей. Наприкінці березня — першій половині квітня російські війська з Сіверського, Поліського та Слобожанського напрямків були відведені за кордон до білорусі та росії для відновлення боєздатності та здійснювали перегрупування з метою зосередження основних зусиль на Сході України та відновлення наступальних дій.

Другий етап. Зосередження основних зусиль противника на Сході України. Оборона на ключових напрямках і створення умов для перехо-

ду Збройних Сил України до наступальних дій (18.04.2022 — 28.08.2022).

Вранці 18.04.2022 противником було розпочато одночасний наступ по всій лінії фронту на території Донецької, Луганської та Харківської областей. Військово-політичне керівництво російської федерації заявило про другий етап так званої «спецоперації», західні військові аналітики проголошували початок другої фази «битви за Донбас», Президент України констатував початок нового етапу з відсічі збройної агресії рф.

На другому етапі вторгнення росіяни не змогли повністю досягти заявленої мети. Завдання наступальної операції противника в результаті стійкої оборони українських захисників не були виконані. Найбільш значущими досягненнями Сил оборони України на цьому етапі стало знищення ракетного крейсера «Москва» — флагмана російського Чорноморського флоту (квітень 2022 року) та вигнання російських окупантів із о. Зміїний (червень 2022 року) (див. докладніше Koval, M. (ed.) 2023a, p. 172).

Окрім того, готуючись до контрнаступу ЗС України здійснили знищення системи логістики російських окупаційних військ на півдні та сході України (червень — серпень 2022 року). Військово-технічна допомога країн-партнерів, а саме постачання високоточних реактивних систем залпового вогню та далекобійної артилерії дала змогу Силам оборони України наносити потужні прицільні удари по логістичних артеріях та артилерійських складах окупаційних військ. Це призвело до цілковитого виснаження ворога, руйнування його системи постачання та посягло паніку серед російських солдатів, що стало важливою передумовою для подальшого визволення захоплених противником територій.

Третій етап. Наступальні операції Збройних Сил України у Харківській та Херсонській областях (29.08.2022 — середина грудня 2022 р.).

29 серпня в оперативному командуванні «Південь» ЗС України повідомили, що розпочали наступальні дії із різних напрямків на Херсонщині. Головною особливістю наступальних дій ЗС України став раптовий, абсолютно неочікуваний удар на харківському напрямку, який виявився настільки потужним, що війська окупантів почали швидко залишати раніше захоплені населені пункти. Наприклад, 10 вересня російські підрозділи панічно втекли із Ізюма, кинувши техніку та озброєння. Жовтневий наступ на півдні України 11 листопада ознаменувався звільненням Херсона та продовжувався до грудня. Водночас III

період (починаючи із середини жовтня) характеризувався завданням масованих ракетних ударів по столиці України. У результаті успішних дій підрозділи протиповітряної оборони восени та взимку 2022 року не допустили масштабних руйнувань об'єктів енергетичної інфраструктури України, а посилена система ППО продовжувала нейтралізувати ракетні та повітряні удари агресора і упродовж наступного року.

2 фаза. Паритетне протистояння (грудень 2022 — грудень 2023).

Перший етап. Стимування російського наступу на Сході України (грудень 2022 — початок травня 2023 р.).

Низка поразок окупаційних військ викликала у країни-агресора бажання перехопити ініціативу та здобути реванш. Десятки тисяч окупантів без зупину атакували українські позиції на сході. Особливо запекла боротьба точилася за м. Бахмут, де була використана ПВК «Вагнер». У травні 2023 року бойові дії тут досягли кульмінації: оборона міста втратила доцільність через тотальне руйнування противником міської забудови артилерійським вогнем і авіаційними ударами, тож захисники були вимушені відійти на його околиці перед переважаючими силами противника. Однак противник, захопивши Бахмут, опинився у невідгідному тактичному положенні, оскільки українські війська утримали контроль над панівними висотами західніше.

Другий етап. Стратегічна наступальна операція Сил оборони України влітку 2023 року (контрнаступальні дії на Бахмутському напрямку, наступ на Мелітопольському і Бердянському напрямках) (8 травня 2023 — грудень 2023).

З 8 травня 2023 р. підрозділи Сил оборони України розпочали контрнаступальні дії на флангах бахмутського угруповання військ противника з метою витіснення російських військ і взяття міста в оперативне оточення. У контексті наступальної операції Сил оборони на півдні України наступальні дії на Бахмутському напрямку виконували роль допоміжного удару, сковаючи війська противника й утримуючи його від перекидання військ (сил) на інші напрямки. Спершу українські війська мали успіх на північ від Бахмута, підійшовши впритул до Берхівки, а з кінця травня почали повільне, але впевнене просування південніше, до Кліщіївки та Андріївки — станом на кінець жовтня 2023 року противника було вибито з обох населених пунктів.

Для проведення наступальної операції на півдні було сформоване ударне угруповання Сил обо-

рони України у складі 9, 10 АК і ОТУ «Марун». Для забезпечення безпеки операції, що почалася 4 червня, наступ проводився одразу на кількох напрямках — з метою приховати від противника напрямок головного удару. Головна мета операції полягала у прориві оборонного рубежу противника, охопленні Мелітополя з подальшим виходом на підступи до Криму та припиненні сухопутного сполучення рф з тимчасово окупованим півостровом. У результаті наступальних дій підрозділи і частини Сил оборони України на Мелітопольському напрямку у червні звільнили Лобкове і П'ятихатки, а наприкінці серпня — Роботине; на Бердянському напрямку до середини червня були звільнені Нескучне, Благодатне, Сторожеве, Новодарівка, Левадне, Макарівка, наприкінці місяця — Рівнопіль, наприкінці липня — Старомайорське, а у середині серпня — Урожайне.

Проте наступальному угрупованню ЗС України не вдалося досягти мети операції через комплекс причин: наступ проводився в умовах відсутності переваги (панування) у повітрі, що унеможливило здійснення глибокого маневру механізованими з'єднаннями, а засоби розмінування опинилися вразливими перед ворожими протитанковими засобами, БпЛА і армійською авіацією, відтак швидко подолати глибокоешелоновану оборону противника, посилену інженерними загородами, не вдалося. На початку липня темпи наступу підрозділів і частин ЗС України сповільнилися — для уникнення високих втрат бронетехніки була застосована тактика наступу малими штурмовими групами. До кінця жовтня підрозділи Сил оборони України ще мали певні тактичні успіхи на різних ділянках Мелітопольського напрямку, однак, противник зумів перегрупуватися і перекинути резерви, що дало йому змогу перейти до контратак.

Висновки. Спроба вітчизняних науковців осмислити збройну агресію російської федерації проти України через періодизацію стала важливим методом осягнення причин та ходу російсько-українського протистояння XXI століття. Представлена у статті періодизація не є завершеним науковим доробком та буде доповнюватися і підлягати переосмисленню по мірі розвитку подій. Водночас, наразі можна виділити три основних періоди російської збройної агресії проти України.

Характерними ознаками I періоду збройної агресії було приховане вторгнення підрозділів збройних сил рф на територію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Для надання

спробі анексії території іншої держави ознак легітимності в очах міжнародної спільноти операція із захоплення півострова «без єдиного пострілу» супроводжувалася проведенням незаконного референдуму як «реалізації права народів на самовизначення», передбаченого Статутом ООН.

II період збройної агресії поділено на фази, що принципово відрізняються за характером і змістом. Перша його фаза на першому етапі мала всі ознаки спроби російського керівництва повторити окупацію території України за кримським сценарієм (заперечення участі громадян російської федерації у дестабілізації обстановки, проведення незаконних референдумів, апелювання до самовизначення місцевого населення тощо). У подальшому, коли сили антитерористичної операції мали успіх у звільненні захоплених територій, що мав перспективи повного відновлення конституційного ладу в Україні, відбулося вторгнення збройних сил російської федерації. Друга фаза мала всі ознаки замороженого конфлікту. Водночас її тривалість (8 років) давала змогу російському керівництву створювати умови для унеможливлення деокупації та реінтеграції цих територій в Україну: функціонування окупаційних адміністрацій, державних інституцій усіх рівнів, масова паспортизація місцевих мешканців як громадян російської федерації тощо.

III період збройної агресії російської федерації проти України відзначився відкритим втор-

гненням регулярних частин, підрозділів збройних сил РФ, реалізацією намірів військово-політичного керівництва щодо України, що містили ознаки геноциду, так звані денацифікація та демілітаризація. Перша фаза характеризується стрімким наступом військ противника з трьох напрямків, спробою захопити адміністративні центри областей (Чернігів, Суми, Харків, Херсон), включаючи столицю України, із одночасним нанесенням масованих ракетних ударів. Водночас проведення оборонних операцій Силами оборони України та недопущення захоплення столиці змусили російські війська відступити на півночі та північному сході для перегрупування та уточнення замислів. Це дало змогу Силам оборони перейти у контрнаступ і деокупувати раніше захоплені території. Друга фаза, у свою чергу, більшою мірою відзначається паритетним протистоянням, спробою Сил оборони проводити контрнаступальні дії, водночас без значних і переломних подій на фронті на свою користь.

Таким чином, збройна агресія російської федерації пролонгована у часі і включає окупацію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (з 20 лютого 2014 року і по теперішній час), збройний конфлікт на Сході України (квітень 2014 — 23 лютого 2022 року), широкомасштабне вторгнення збройних сил російської федерації в Україну (з 24 лютого 2022 року і по теперішній час).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Hrebenuk, M., Hrytsiuk, V. & Skriabin, O. (2018). The Main Events of the First Period of Armed Conflict in the East of Ukraine (April – September 2014). *Codrul Cosminului*. XXIV, No. 2, p. 377–408.

Hrebenuk, M., Hrytsiuk, V. & Shchipanskiy, P. (2020). The Main Events of the Second Period of Armed Conflict in the East of Ukraine (05.09.2014 — 30.04.2018). *Codrul Cosminului*. XXVIII, No. 2, p. 357–378.

Koval, M. (ed.). (2023a). Theoretical and applied aspects of the Russian-Ukrainian war: hybrid aggression and national resilience. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, 372 p. doi: <http://doi.org/10.15587/978-617-8360-00-9>.

Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні-вересні 2014 року. URL: http://www.mil.gov.ua/content/other/anliz_rf.pdf [дата зверн.: 23.02.2024].

Гай-Нижник, П. (2018). Війна на сході України: перша фаза (1 березня — 24 серпня 2014 р.). *Війна на Донбасі. 2014–2017 рр.: зб. наук. праць за матеріалами III Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції*, Київ, Україна, 19 квітня 2018 р. Київ, с. 29–34.

Гай-Нижник, П. (2022). Російсько-українська війна — війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація. *Українознавство*. № 1 (82), с. 51–76.

Гребенюк, М., Грицюк, В. & Щипанський, П. (2020). Історична періодизація антитерористичної операції на Сході України (14.04.2014–30.04.2018). *Український історичний журнал*. № 4, с. 176–191. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.176>.

Грицюк, В. & Лисенко, О. (2023). Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*. № 2, с. 5–33.

Експерти ISW назвали три ключові етапи вторгнення РФ в Україну. (2023). URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/eksperti-isw-nazvali-tri-klyuchovi-etapi-1675051537.html> [дата зверн.: 23.02.2024].

Ільницький, В. & Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. № 13/55, с. 162–176.

Інформаційно-довідкові матеріали щодо хронології подій 2014–2019 років, які відбувалися в Автономній Республіці Крим та під час проведення антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил на Сході України (2019). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi> [дата зверн.: 23.02.2024].

Коваль, М. (за заг. ред.). (2023b). *Рік незламності: крах операції “Z”*. К. : НУОУ, 320 с.

Куцька, О. (2019). Антитерористична операція на Сході України (2014–2018 рр.): етапи та їх характеристика. *Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ ст.: Збірник доповідей Міжнародної наукової конференції*. Львів, Україна, 25–26 червня 2019 р. Львів, с. 16–18.

Лист Міністерства освіти і науки України № 1/1070-23 від 24.01.2023.

Пилявець, Р.І. & Сидоров, С.В. (2023). Київська оборонна операція 2022 року: основні кількісно-якісні показники. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 23 листопада 2022 р. Київ, с. 74–75.

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14.04.2014 р. № 405 (2014). *Офіційний вісник Президента України*. № 14. Ст. 745.

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2014 року «Про передислокацію військових частин (підрозділів), установ та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів України з тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя в інші регіони України» : Указ Президента України від 24.03.2014 р. № 339 (2014). *Офіційний вісник Президента України*. № 12. Ст. 501.

Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації : Закон України від 15.09.2015 р. № 685-VIII. (2015). *Відомості Верховної Ради України*. № 46. Ст. 417.

Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII. (2018). *Відомості Верховної Ради України*. № 10. Ст. 54.

Руснак, І. (за заг. ред.). (2017). *Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)*. Колектив авторів. К. : НУОУ, 162 с.

Свідectво про реєстрацію авторського права № 96155 від 18.02.2020 (2020). Історична періодизація антитерористичної операції на Сході України. *Авторське право і суміжні права*. № 57, с. 435–436.

Хроніка війни. Ч. 1 (російсько-українська війна), інформаційний бюлетень (2022). К.: НУОУ, 228 с.

REFERENCES

Analiz vedennia antyterorystychnoi operatsii ta naslidkiv vtorhnennia Rosiiskoi Federatsii v Ukrainu u serpni-veresni 2014 roku [Analysis of the conduct of the anti-terrorist operation and the consequences of the invasion of the Russian Federation into Ukraine in August-September 2014]. URL: http://www.mil.gov.ua/content/other/anliz_rf.pdf [Accessed: 23.02.2024]. [In Ukrainian].

Hai-Nyzhnyk, P. (2018). Viina na skhodi Ukrainy: persha faza (1 bereznia — 24 serpnia 2014 r.) [The war in eastern Ukraine: the first phase (March 1 — August 24, 2014)]. *Viina na Donbasi. 2014–2017 rr.: zb. nauk. prats za materialamy III Vseukrainskoi naukovoi viiskovo-istorychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 19 kvitnia 2018 r. Kyiv, s. 29–34. [In Ukrainian].

Hai-Nyzhnyk, P. (2022). Rosiisko-ukrainska viina — viina za zhyttia (2014–2022 rr.): periodyzatsiia [Russian-Ukrainian war — war for life (2014–2022): periodization.]. *Ukrainoznavstvo*. № 1 (82), s. 51–76. [In Ukrainian].

Hrebenuk, M., Hrytsiuk, V. & Skriabin, O. (2018). The Main Events of the First Period of Armed Conflict in the East of Ukraine (April – September 2014). *Codrul Cosminului*. XXIV, No. 2, p. 377–408.

Hrebenuk, M., Hrytsiuk, V. & Shchipanskiy, P. (2020). The Main Events of the Second Period of Armed Conflict in the East of Ukraine (05.09.2014 — 30.04.2018). *Codrul Cosminului*. XXVIII, No. 2, p. 357–378.

Hrebeniuk, M., Hrytsiuk, V. & Shchypanskyi, P. (2020). Istorychna periodyzatsiia antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (14.04.2014–30.04.2018) [Historical periodization of the anti-terrorist operation in the East of Ukraine (14.04.2014–30.04.2018)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4, s. 176–191. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.176> [In Ukrainian].

Hrytsiuk, V. & Lysenko, O. (2023). Viina Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: voiennyi, mizhnarodno-pravovyi, heopolitychnyi ta ekonomichnyi vymiry [The war of the Russian Federation against Ukraine: military, international legal, geopolitical and economic dimensions]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2, s. 5–33. [In Ukrainian].

Eksperty ISW nazvaly try kliuchovi etapy vtorhnnennia RF v Ukrainu [ISW experts named three key stages of the Russian invasion of Ukraine]. (2023). URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/eksperti-isw-nazvali-tri-klyuchovi-etapi-1675051537.html> [Accessed: 23.02.2024]. [In Ukrainian].

Ilnytskyi, V. & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia*. № 13/55, s. 162–176. [In Ukrainian].

Informatsiino-dovidkovi materialy shchodo khronolohii podii 2014–2019 rokiv, yaki vidbuvalysia v Avtonomnii Respublitsi Krym ta pid chas provedennia antyterorystychnoi operatsii/operatsii Obiednanykh syl na Skhodi Ukrainy [Information and reference materials regarding the chronology of events of 2014–2019 that took place in the Autonomous Republic of Crimea and during the anti-terrorist operation/operation of the United Forces in the East of Ukraine]. (2019). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi> [Accessed: 23.02.2024]. [In Ukrainian].

Khronika viiny. Ch. 1 (rosiisko-ukrainska viina), informatsiyni biuletyn [Chronicle of the war. Part 1 (Russian-Ukrainian war), information bulletin]. (2022). Kolektyv avtoriv; K.: NUOU, 228 s. [In Ukrainian].

Koval, M. (ed.). (2023a). Theoretical and applied aspects of the Russian-Ukrainian war: hybrid aggression and national resilience. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, 372 p. doi: <http://doi.org/10.15587/978-617-8360-00-9>. [In English].

Koval, M. (ed.). (2023b). *Rik nezlamnosti: krakh operatsii "Z"* [The Year of Invincibility: The Collapse of Operation "Z"]. K.: NUOU, 320 s. [In Ukrainian].

Kutska, O. (2019). Antyterorystychna operatsiia na Skhodi Ukrainy (2014–2018 rr.): etapy ta yikh kharakterystyka [Anti-terrorist operation in the East of Ukraine (2014–2018): stages and their characteristics]. *Liudyna i tekhnika u vyznachnykh bytvakh svitovykh voien XX st.: Zbirnyk dopovidei Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii*. Lviv, Ukraina, 25–26 chervnia 2019 r. Lviv, s. 16–18. [In Ukrainian].

Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 1/1070-23 dated January 24, 2023.

Pyliavets, R.I. & Sydorov, S.V. (2023). Kyivska oboronna operatsiia 2022 roku: osnovni kilkisno-yakisni pokaznyky [Kyiv defense operation of 2022: main quantitative and qualitative indicators]. *Ukrainske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva: Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 23 lystopada 2022 r. Kyiv, s. 74–75. [In Ukrainian].

Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 13 kvitnia 2014 roku "Pro nevidkladni zakhody shchodo podolannia terorystychnoi zahrozy i zberezhenntia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy" [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated April 13, 2014 "On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.04.2014 r. № 405 (2014). *Ofitsiynyi visnyk Prezydenta Ukrainy*. № 14. Art. 745. [In Ukrainian].

Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 23 bereznia 2014 roku "Pro peredyslokatsiiu viiskovykh chastyn (pidrozdiliv), ustanov ta orhanizatsii Zbroinykh Syl Ukrainy, inshykh viiskovykh formuvan i pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy z tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia v inshi rehiony Ukrainy" [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 23, 2014 "On the redeployment of military units (units), institutions and organizations of the Armed Forces of Ukraine, other military formations and law enforcement agencies of Ukraine from the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol to other regions of Ukraine"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2014 r. № 339 (2014). *Ofitsiynyi visnyk Prezydenta Ukrainy*. № 12. Art. 501. [In Ukrainian].

Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vyznachennia daty pochatku tymchasovoi okupatsii [On amendments to some laws of Ukraine regarding the determination of the date of the beginning

of temporary occupation]: *Zakon Ukrainy vid 15.09.2015 r. № 685-VIII. (2015). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 46. Art. 417. [In Ukrainian].*

Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnogo suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh [About the peculiarities of the state policy to ensure the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions]: *Zakon Ukrainy vid 18.01.2018 r. № 2268-VIII. (2018). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 10. Art. 54. [In Ukrainian].*

Rusnak, I. (ed.). (2017). *Bila knyha antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014–2016)* [White book of Antiterrorist operation in the East of Ukraine]. Kolektyv avtoriv; K.: NUOU, 162 s. [In Ukrainian].

Svidotstvo pro reiestratsiiu avtorskoho prava № 96155 vid 18.02.2020 (2020). *Istorychna periodyzatsiia antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy* [Historical periodization of Antiterrorist operation in the East of Ukraine]. *Avtorske pravo i sumizhni prava. № 57, s. 435–436. [In Ukrainian].*

Valerii HRYTSIUK

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor
The National Defence University
of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>*

Olha PASHKOVA

*PhD of Historical Sciences
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6525-4613>*

HISTORICAL PERIODIZATION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: METHODOLOGICAL ASPECTS AND SCIENTIFIC REFLECTIONS

The article provides the author's historical periodization of the russian-Ukrainian war, covering the years of 2014–2023. Based on previous scientific developments, the authors propose to consider the armed aggression of the russian federation against Ukraine within three periods, by distinguishing their phases and stages that differ qualitatively in terms of the purpose, nature and content of hostilities. The 1st period is the shortest (February 20, 2014 — the beginning of April 2014), however, during this period the russian federation occupied the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. Moreover, the period, in turn, consists of two phases. The II period was marked by russia's resolution of the armed conflict in Eastern Ukraine (beginning of April 2014 — February 23, 2022). The authors divided it into two phases, each of them, in turn, includes three and four stages, respectively. Phase 1 (divided into three stages), although short in time (five months), was dynamic, while phase 2 (divided into four stages) lasted 8 years, which enabled the russian military-political leadership to prepare local infrastructure for intensifying hostilities. The authors tentatively named the III period "The Great War" (from February 24, 2022). Currently, it is impossible to end the periodization of the russian-Ukrainian war, because it is still ongoing. At the same time, after two years of confrontation, two phases of the III period can be distinguished. The first phase is characterized by a rapid offensive of the enemy's troops, counteroffensive actions of the Defence Forces of Ukraine and the de-occupation of the captured territories. The second phase, in turn, is more marked by a parity confrontation, individual counteroffensive actions and tactical successes of the Defence Forces of Ukraine, at the same time without significant and turning points at the front in favour of Ukraine.

Keywords: *historical periodization, armed aggression, hostilities, occupation, Anti-Terrorist operation, Joint Forces operation, large-scale invasion, defensive operation, counteroffensive.*